

KICHIK VA O'RTA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI SOLIQQA TORTISH TIZIMINI SODDALASHTIRISH VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Orifov Behzod Ozodbek O'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari O'zbekiston iqtisodiyotida bandlikni ta'minlash, ichki bozorni tovar va xizmatlar bilan to'ldirish, eksport salohiyatini oshirish hamda mahalliy budjet daromadlarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Shu sababli ularni soliqqa tortish tizimini soddalashtirish faqat soliq yukini kamaytirish emas, balki tadbirkorlikni rasmiylashtirish, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish va soliq ma'murchiligini yengillashtirishga qaratilgan kompleks iqtisodiy chora hisoblanadi. 2020-yilda kichik tadbirkorlik subyektlarining YAIMdagi ulushi 53,9 foizni tashkil etgan. Shu yili ular tomonidan 100 796,9 mlrd so'mlik sanoat mahsuloti ishlab chiqarilgan, 63 614,9 mlrd so'mlik qurilish ishlari bajarilgan, 160 085,3 mlrd so'mlik chakana savdo aylanmasi va 112 743,5 mlrd so'mlik xizmatlar ko'rsatilgan. Eksport hajmi 3,1 mlrd AQSH dollarini, import hajmi esa 10,97 mlrd AQSH dollarini tashkil qilgan.

2025-yil yakunlariga kelib kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan 923 514,6 mlrd so'mlik qo'shilgan qiymat yaratildi va bu iqtisodiyotdagi yalpi qo'shilgan qiymatning 52,2 foiziga teng bo'ldi. Tarmoqlar kesimida ularning ulushi qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida 93,1 foiz, qurilishda 75,6 foiz, xizmatlar sohasida 47,2 foiz, sanoatda esa 28,5 foizni tashkil etdi. 2021–2025-yillarda kichik tadbirkorlikning iqtisodiy hajmi sezilarli kengaydi. Masalan, kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan yaratilgan qo'shilgan qiymat 2021-yilda 455,7 trln so'm bo'lgan bo'lsa, 2025-yilda 923,5 trln so'mga yetdi. Sanoat mahsulotlari hajmi 2021-yildagi 124,9 trln so'mdan 2025-yilda 383,9 trln so'mga, qurilish ishlari 77,9 trln so'mdan 230,9 trln so'mga, asosiy kapitalga investitsiyalar esa 109,2 trln so'mdan 362,9 trln so'mga oshdi.

2025-yilda kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan 400 503,2 mlrd so'mlik chakana savdo aylanmasi amalga oshirilib, jami chakana savdodagi ulushi 83,0 foizni tashkil etdi. Xizmatlar hajmi 595 090,5 mlrd so'mga yetib, jami xizmatlar hajmidagi ulushi 56,7 foiz bo'ldi. Eksport hajmi 12,4 mlrd AQSH dollariga yetib, umumiy eksportning 36,6 foizini, import hajmi esa 25,39 mlrd AQSH dollarini yoki jami importning 53,6 foizini tashkil etdi.

Soliqqa tortish tizimini soddalashtirishda aylanmadan olinadigan soliq muhim ahamiyatga ega. 2025-yilda asosiy soliq stavkalari saqlanib qolgan: QQS — 12 foiz,

foyda solig'i — 15 foiz, aylanmadan olinadigan soliq — 4 foiz. Bu kichik biznes uchun soliq rejimini oldindan rejalashtirish imkonini beradi.

Kichik va o'rta tadbirkorlikni soliqqa tortishni takomillashtirishning birinchi yo'li — soliq hisobotlarini yanada qisqartirish va avtomatlashtirishdir. Tadbirkor uchun soliq majburiyatini bajarish jarayoni qancha sodda bo'lsa, norasmiy faoliyat yuritish ehtimoli shuncha kamayadi. Ayniqsa, aylanmadan olinadigan soliq bo'yicha deklaratsiyalarni avtomatik shakllantirish, elektron hisobvara-q-fakturalar, onlayn nazorat-kassa texnikasi va bank aylanmalari asosida soliq bazasini aniqlash kichik biznesga ortiqcha buxgalteriya xarajatlarini kamaytiradi.

Ikkinchi yo'l — soliq rejimlari o'rtasidagi o'tishni yengillashtirishdir. Amaliyotda kichik biznes aylanmadan olinadigan soliqlardan QQS va foyda solig'i to'lash tizimiga o'tganda hisob-kitob murakkablashadi. Shu sababli o'sib borayotgan korxonalar uchun "o'tish davri" mexanizmini kuchaytirish zarur. 2025-yilda kichik yoki o'rta biznesdan yirikroq toifaga o'tgan tadbirkorlarga QQS summasini qaytarish yetti kun ichida tezlashtirilgan tartibda amalga oshirilishi belgilangan.

Uchinchi yo'l — soliq imtiyozlarini maqsadli qo'llashdir. Imtiyozlar hamma uchun bir xil emas, balki yangi ish o'rnlari yaratgan, eksport qilgan, ishlab chiqarishga investitsiya kiritgan va hududlarda faoliyat yuritayotgan subyektlarga yo'naltirilsa, ularning samarasi yuqori bo'ladi. 2025-yilda kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun 120 trln so'm, shu jumladan tadbirkorlik dasturlari doirasida 22 trln so'm kredit mablag'lari ajratilishi belgilangan.

To'rtinchi yo'l — soliq nazoratini jazolovchi yondashuvdan maslahat beruvchi yondashuvga o'tkazishdir. Kichik biznesda xatolarning ko'p qismi qasddan emas, balki soliq qonunchiligini noto'g'ri tushunish yoki buxgalteriya bilimining yetishmasligi sababli yuzaga keladi. Shu bois soliq organlari tomonidan oldindan ogohlantirish, elektron maslahat, shaxsiy kabinet orqali tavsiyalar berish va xatoni ixtiyoriy tuzatishga imkon yaratish tadbirkorlik muhitini yaxshilaydi.

Beshinchi yo'l — yashirin iqtisodiyotni qisqartirish orqali soliq bazasini kengaytirishdir. 2025-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonda kuzatilmaydigan iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati 498 045,2 mlrd so'mni, YAIMdagi ulushi esa 26,9 foizni tashkil etgan. Shundan yashirin iqtisodiyot ulushi 7,9 foizga teng bo'lgan. Bu ko'rsatkichlar soliq stavkalarini oshirishdan ko'ra, faoliyatni rasmiylashtirish, soddalashtirilgan soliq rejimlarini kengaytirish va raqamli nazoratni kuchaytirish samaraliroq ekanini ko'rsatadi.

Kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortish tizimini takomillashtirishda xalqaro tajribadan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon amaliyotida kichik biznes uchun soliq ma'murchiligini soddalashtirish, hisobotlar sonini kamaytirish, raqamli xizmatlarni kengaytirish hamda soliq organlari bilan tadbirkor o'rtasidagi munosabatlarni elektron shaklga o'tkazish asosiy

yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston ham keyingi yillarda ushbu tajribalarni bosqichma-bosqich joriy etmoqda. Natijada soliq to‘lovchilarning vaqt xarajatlari qisqarib, soliq majburiyatlarini bajarish darajasi oshmoqda.

2020–2025-yillar davomida Soliq qo‘mitasi tomonidan elektron soliq xizmatlari sezilarli darajada kengaytirildi. Soliq hisobotlarini elektron topshirish, elektron hisobvara-q-fakturalar, onlayn nazorat-kassa mashinalari, elektron ishonchnomalar, QQSni qaytarish tizimi hamda "Soliq" mobil ilovasi tadbirkorlar faoliyatini yengillashtirishga xizmat qilmoqda. Natijada soliq ma‘murchiligidagi inson omili kamayib, hisob-kitoblarning shaffofligi ortdi. Bu esa kichik biznes uchun qo‘shimcha ma‘muriy xarajatlarni qisqartirish imkonini berdi.

2025-yil yakunlari bo‘yicha O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni 430 mingdan ortiqni tashkil etdi. Ular iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlarida faoliyat yuritib, ayniqsa savdo, xizmat ko‘rsatish, qurilish va qishloq xo‘jaligida yetakchi o‘rinlarni egallamoqda. Shu bilan birga, kichik biznes subyektlari tomonidan yaratilgan qo‘shilgan qiymat hajmi 923,5 trln so‘mga yetgani ushbu sektorning mamlakat iqtisodiyotidagi strategik ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek, soliqqa tortish tizimini takomillashtirishda soliq yukining maqbul darajada saqlanishi muhim hisoblanadi. Soliq stavkalarining keskin oshirilishi kichik biznesning investitsion faolligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Aksincha, soliq bazasini kengaytirish, iqtisodiyotning norasmiy sektorini qisqartirish va raqamli nazorat vositalaridan samarali foydalanish budjet daromadlarini ko‘paytirishning nisbatan samarali usuli hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, 2025-yilda kuzatilmaydigan iqtisodiyotning YAIMdagi ulushi 26,9 foizni tashkil etgani ushbu yo‘nalishda hali katta salohiyat mavjudligini ko‘rsatadi.

Kichik va o‘rta tadbirkorlik subyektlari uchun soliqqa tortish tizimini takomillashtirishda quyidagi yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- aylanmadan olinadigan soliq bo‘yicha hisobotlarni to‘liq avtomatlashtirish va sun‘iy intellekt elementlarini joriy etish;
- yangi tashkil etilgan tadbirkorlik subyektlariga dastlabki faoliyat davrida soddalashtirilgan soliq maslahatlari va bepul elektron konsalting xizmatlarini kengaytirish;
- kichik biznesning o‘sish bosqichida aylanmadan olinadigan soliqdan umumiy soliqqa tortish tizimiga o‘tish mexanizmlarini yanada soddalashtirish;
- eksport qiluvchi hamda innovatsion faoliyat bilan shug‘ullanuvchi kichik korxonalar uchun maqsadli soliq rag‘batlarini takomillashtirish;

– soliq hisobotlarini bank va bojxona axborot tizimlari bilan to‘liq integratsiyalash orqali tadbirkorlardan qo‘shimcha hujjatlar talab etilishini kamaytirish;

– soliq to‘lovchilar uchun individual soliq reytingi tizimini rivojlantirish va yuqori reytingga ega korxonalarni tekshiruvlardan maksimal darajada ozod etish.

Umuman olganda, 2020–2025-yillarda O‘zbekistonda kichik va o‘rta tadbirkorlikni soliqqa tortish tizimi sezilarli darajada liberallashtirildi. Natijada soliq ma‘murchiligi soddalashti, elektron xizmatlar soni kengaydi, soliq stavkalari barqarorligi ta‘minlandi hamda tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiyotdagi ulushi yuqori darajada saqlab qolindi. Kelgusida mazkur islohotlarni davom ettirish orqali soliq tizimining shaffofligi, adolatligi va samaradorligini yanada oshirish, biznes yuritish xarajatlarini kamaytirish hamda investitsion jozibadorlikni kuchaytirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. International Monetary Fund. *Republic of Uzbekistan: 2025 Article IV Consultation – Staff Report*. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2025. – 98 p.
2. Kurbanov J.X. *Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish*. – Toshkent: Lesson Press, 2023. – 198 b.
3. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). *Improving the Legal Environment for Business and Investment in Central Asia: Uzbekistan*. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 164 p.
4. Tursunov B.O. *O‘zbekistonda soliq tizimini takomillashtirish va soliq ma‘murchiligini rivojlantirish masalalari*. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022. – 256 b.
5. World Bank. *Uzbekistan Tax Administration Reform Project*. – Washington, D.C.: World Bank, 2024. – 112 p.